

SREDIŠNO UDRUŽENJE
JUGOSLOVENSКИH STUDENATA U FRANCUSKOJ
118, rue d'Assas, Paris (VI)

Naš Program Rada

**Predlog za proučavanje, upućen svima
jugoslovenskim studentima u izgnanstvu**

Pariz
Imprimeria „Union“, 46, Boulevard Saint-Jacques
1918.

NAŠ PROGRAM RADA

PRE PROGRAMA

Ove jeseni se navršuje treća godina odkad je končano zatvoren lanac ropstva oko svih oblasti u kojima stanuju Hrvati, Srbi i Slovenci. Nikad u istoriji jedan narod nije više prepatio, istrošio i izgubio za tako kratko vreme. Bogatstva više plodnih pokrajina, zdravlje i životi nekoliko pokolenja, tekovine narodnog razvijanja od više stotina godina, – sve je to izloženo svima nasiljima. Dovedena je u opasnost sama *budućnost jednog naroda, jedne radinosti i jedne obrazovanosti*.

Jugoslovenska studentska omladina deli sudbinu celog naroda čiji je ona najmlađi izdanak. Ona je rasturena na raznim stranama. Jedni se nalaze na frontu, u našoj ili neprijateljskoj vojsci; drugi propadaju po zarobljeničkim logorima; a jedan deo se nalazi slobodan, na studijama u raznim zemljama, u glavnom u Francuskoj.

Jugoslovenska omladina je verna uložica koju je od uvek imala u istoriji našeg razvijanja i prihvaćice sa najvećim oduševljenjem sve teške zadatke budućnosti. Ona će raditi za dobro svoga naroda sa žarom starih naraštaja, ali sa novim načinima koji odgovaraju savremenom životu.

Svi oni, ma gde se nalazili i ma kako živeli, prelaze u pameti sve oblike našeg prošlog života, daju sebi računa o teškoćama sadašnjice i pokušavaju da zamisle našu domovinu preobraženu i na putu napretka. Ako su njihovi snovi i njihove misli istovetni, njihova sredstva su različita i njihove moći nejednake. Zato *najteži zadaci* čekaju one koji su u *najboljim prilikama* da se sprema za posao obnavljanja i popravljanja. – Evo kako se da obeležiti njihov posao u izgnanstvu: prvo, *shvatiti u celini celo naše buduće državno uređenje*; drugo, *postaviti sva pitanja budućeg narodnog života*; treće, *istaći izvesna načela po kojima bi se pitanja mogla rešiti*.

Naš budući *državni život* biće složeniji nego ikad do sada. Srbi, Hrvati i Slovenci iz više raznih pokrajina, koje razdvajaju mnoge razlike i mnogo težnje, treba da se ujedine u jedno državno telo. Taj posao će biti veliki i težak i tražiće mnogo volje i duboko poznavanje stvarnih činjenica kod onih koji ga budu rukovodili. Nesumnjivo je, da će naše pokolenje uzeti znatnog učešća u tom istoriskom činu. Zbog toga je naša dužnost da ga razumemo u celoj njegovoj složenosti.

„Sve treba početi iz početka.“ Takav glas nam dolazi iz krajeva koje drži neprijatelj. *Sva pitanja* treba rešavati iz početka: naši unutrašnji odnosi, naše državno uređenje, veza sa ostalim narodima, naš privredni i društveni život, naše kulturne prilike, – sve su to prostrane oblasti koje sadrže bezbroj važnih i teških pitanja. Bez namere da se ona odmah reše treba ih sva istaći jasno i određeno i pozvati sve mlade ljude da ih proučavaju.

Ima *ivesnih načela* koja su nam zajednička, – njih valja istaći i tako objaviti našu saglasnost. Imaju drugih načela koja treba da nam budu zajednička, jer predstavljaju opšte dobro svih velikih demokratija. Ova poslednja načela kao i ona u kojima se ne slažemo treba izneti na dnevni red, proučavati ih i tako izraditi lična gledišta pojedinca.

Nije ni moguće ni korisno da svi mladi ljudi misle podjednako o svima tim pitanjima i da se slažu u načelima da se ona reše. Ali je danas nužno naći jedan *idejni osnov*, jednu oblast solidarnosti i sloge, jedno načelo zajedničkog rada. Taj osnov saradnje svih mladih snaga može biti ovaj: *opšte blagostanje našeg naroda, napredak i veličina naše zemlje*. Posle prevelikih gubitaka i strašnih nesreća, rad na podizanju i popravljanju celokupnog narodnog života biće neizmerno veliki. Zato je potrebno da svi

napori teže u glavnom istom cilju, da se postigne *jedinstvo volje*, ako ne jedinstvo misli. *Poznavanje stvarnih potreba naše zemlje, uzajamno potpomaganje i dogovorna podjela rada* omogućiće da se mladi ljudi sprema za velike zadatke koji ih očekuju u domovini.

Ovaj spis ima za cilj: da istakne najvažnija pitanja našeg budućeg života, da pozove sve naše mlade drugove da izaberu oblast svojih napora i da izazove organizovan rad na izučavanju svih pitanja.

I. Narodno Ujedinjenje i spoljni odnosi.

**Ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca.
Međunarodni mir.
Društvo naroda.**

Jugoslovenski narod, sastavljen od Srba, Hrvata i Slovenaca, jeste jedan, po poreklu, istovetnim osobinama i jeziku, i po jednakim težnjama njegova tri dela.

Srbija i Crna Gora ne mogu se razvijati kao samostalne države ako ostanu u staroj zavisnosti od velikih sila, na prvom mestu od Austro-Ugarske, i odvojene od ostalih delova jugoslovenskog naroda. Njihovo ujedinjenje sa Srbima, Hrvatima i Slovencima koji se nalaze pod tuđinskom vladavinom za njih je prvi uslov opstanka i razvitka.

Isto tako, *Srbi, Hrvati i Slovenci* u Bosni, Hercegovini, Dalmaciji, Slovenačkoj, Hrvatskoj, Slavoniji, Bačkoj, Banatu, Sremu i Makedoniji ne mogu živeti životom slobodnog i naprednog naroda bez ujedinjenja sa svojom braćom iz Srbije i Crne Gore. Ma koji deo našeg naroda, odvojen u zasebnu državu, bio osuđen na zavisnost i propast.

Težnju za *oslobođenjem i ujedinjenjem* izjavili su bezbrojno puta i žrtvama osvedočili svi delovi jugoslovenskog naroda, kao oni pod neprijateljem, tako i oni koji su slobodni u tuđini. Njihova *nova država, nezavisna i demokratska*, obuhvatiće sve oblasti koje jugoslovenski narod naseljava u nesumnjivoj većini. Oblasti u kojima njegova brojna nadmoćnost nije utvrđena ili težnja za ujedinjenjem nije dovoljno izražena, odlučiće o svojoj sudbini same, slobodnim narodnim glasanjem. Jugosloveni ne žele da obuhvate delove drugih naroda, ali će svima nacionalnim manjinama kojih bude u njihovoj državi osigurati sve građanske slobode i pružiti im mogućnost da očuvaju svoju nacionalnost pomoću škola i drugih ustanova.

Oslobođenje i ujedinjenje jugoslovenskog naroda jeste jedan od zahteva *međunarodne pravde*, koju treba da ostvari savremena demokratija. Ona će dati svim narodima uslove za potpuno slobodan razvitak na svima poljima njihovog života. Njena pobjeda značiće oslobođenje i ujedinjenje Jugoslovena; za naš narod neće biti prave slobode sve dok načela slobode i pravde ne odnesu pobjedu nad načelima sile. Naša stvar je dakle vezana za sudbinu Svetske Demokratije.

Ali ne treba misliti da je sa stvaranjem jedne države završeno složeno delo ujedinjenja. Potrebno je već sad, a naročito posle oslobođenja, zbližiti naš narod iz svih pokrajina za jedan *zajednički život na svima poljima*. Svi napori treba da budu upravljani što bržem i potpunijem stapanju tri dela jednog istog naroda. Sav državni život, od osnovnih ustanova do najsitnijih uredbi, treba da teži toj svrsi. Škola i sva udruženja za

telesno, umno i umetničko obrazovanje razvijajući duh jedinstva i uzajamne saradnje. Tome unutrašnjem jedinstvu trebaće žrtvovati izvesne sitne razlike koje su postale dugim odvojenim životom. Duh sloge mora da dođe na mesto sebičnih težnji i oblasnih prohteva za prevlašću.

Za naš narod počinje *ново doba*. Ulazeći u novi život treba shvatiti njegov smisao. U istoriji jednoga naroda, svako doba ima svoj duh, svoj znak, svoju misao, koja predvodi sve težnje. Svako vreme, ma koliko veliko bilo, može da stane u jednu reč: Ako je *Ujedinjenje* reč koja izražava današnje vreme, *Jedinstvo* će izražavati vreme posle povratka u novu zemlju.

Za *sve narode* nastaje novi život. Mesto poverenja, mržnje i ratova doći će poverenje, bratstvo i mir. Budući odnosi između država izmeniće se iz osnova. Za uvek je svršeno sa starim načinima vođenja spoljne politike. Sve više osvaja svet misao da ugovori treba da budu javni i odobreni od narodnih predstavnika i od samog naroda.

Jugoslovenski narod je pozvan da se oduševljava i bori za slobodu svih naroda i *međunarodni mir*, i p svojoj istoriji, koja je samo velika borba za slobodu, i po svojim narodnim težnjama, koje su oličenje pravde. Naša politika budućnosti nije u ocepļivanju od ostalih naroda, nego u *zblizavanju* sa svima onima koji bi mogli biti naši saradnici. Novo pokolenje ima da razume tu veliku misao: zaboraviti one sukobe iz naše istorije, koji su bili više neizbežni nego nužni i starati se da se oni ne ponove u budućnosti. Posle starih mržnja treba da dođe pravilno shvaćena zajednička korist.

Ne pretičući događaje i bez namere da odgovorimo na najteža pitanja budućnosti, mi smatramo da je nužno *istaći sve težnje i skrenuti pažnju na sve mogućnosti*. Valja ozbiljno proučavati još odmah balkanske i međunarodne prilike, život, potrebe i zahteve svih naroda, naročito u vezi sa našom sudbinom.

U pogledu na *balkanske države*, naš narod će nesumnjivo biti upućen na sporazum s njima, u privrednom i političkom životu. *Privredni sporazum*, gde bi došlo stvaranje carinskih ugovora, pogodne železničke mreže, balkanskih pristaništa kao i zajedničkog novca. Privredni sporazum služio bi omogućavanju slobodnog privrednog razvitka i bogaćenja balkanskih naroda. *Politički sporazum*, gde dolazi osiguranje balkanskog mira, savez za odbranu ma sa koje strane dolazio napad, saglasan međunarodni balkanski rad. Očigledno je da bi takav balkanski sporazum bio najsigurnije jemstvo za budući evropski mir.

Mi ćemo biti upućeni da što bliže pridemo svima slovenskim državama, starim i novim. Treba proučavati Slovenske jezike, istoriju i umetnost i raditi sa ostalim Slovenima na stvaranju i razvijanju slovenske obrazovanosti.

U pogledu ostalih država, valja nam ići rame uz rame sa naprednim narodima i biti s njima čuvar međunarodnog mira. Ljudi će se sve više zblizavati u jednu sve širu zajednicu, jer im je svima potreban mir. Jedina zaloga budućeg mira i opšteg čovečanskog napretka leži u sporazumu samih naroda. I Jugosloveni će poći istim putem bratimljenja i međunarodne sloge i stupiti kao dostajan član u *Društvo Slobodnih Naroda*.

Nova pokolenja treba da zaborave stare razmirice i da pruže ruku mladim snagama sviju susednih naroda. Među našim mladim školovanim ljudima treba da se istakne izvestan broj poznavalaca međunarodnih pitanja, poglavito balkanskih; ostalima je dužnost da što bolje poznaju život i težnje drugih naroda i da rade na njihovom zblizanju s nama.

II Državno uređenje

Ostvarenje unutrašnjeg jedinstva.

Istinska demokratija.

Dobra i brza administracija.

Odmah po svršetku ovoga rata koji iscrpljuje Jugoslovene već više godina, nužno je ostvariti u našoj zemlji potpun *unutrašnji mir* i omogućiti pravilan *administrativan život*.

Trebalo bi radi toga odpočeti još danas izučavanje *svih pitanja*, kako onih koja su postojala pre rata i koje je doneo rat tako i onih koja će biti istaknuta *ujedinjenjem našeg troimenog naroda u jednu jedinu državu*. Nemoguće je vratiti se u stare okvire, ni na kojoj oblasti, jer bi to značilo pocepanost, nered i hramanje u svima javnim poslovima i na svima poljima narodnoga života. Ali je s druge strane opasno izvoditi nerazumne prevrate u svima ustanovama i onemogućiti *brzo podizanje narodne delatnosti*.

Zato valja početi što pre veliki *posao preobražavanja* i popravljajnja rukovodeći se u svemu dvama načelima. Prvo, dobro i tačno upoznati stvarne uslove u svima našim pokrajinama i njihove potrebe; drugo, videti kod drugih naroda sve što je dobro i uzeti od njih ono što je za nas zgodno i korisno. Svaka oblast naše zemlje treba da bude predmet izučavanja jedne ili više umnih snaga. Evropu i svet valja poznavati do pojedinosti, na svima poljima njihove državne delatnosti.

Mi se nećemo opredeljivati u izboru budućih ustanova i načinu da se one uvedu kod nas, pre nego što ih budemo duboko i svestrano izučili u vezi sa svima ostalim pitanjima. Za prvi mah treba ostaviti na stranu svoja lična ubeđenja i svoj krajnji ideal i tražiti jedan *osnov za rad sa svima mladim ljudima*, koji imaju dobru volju da se založe za dobro svoga naroda. Omladinci se najlakše cepaju na pitanjima političkog uređenja. Da bi *izbegli tu podelu*, opasnu i štetnu za prvo vreme našeg obnavljanja, mi danas samo ističemo mnoga pitanja ostavljajući ih bez rešenja.

Prvi i najveći posao koji ima da se izvede u našoj budućoj državi jeste donošenje *Ustava* za celu zemlju, na novim osnovama. Jugoslavija će dobiti svoje ustavno uređenje od Velike Ustavotvorne Skupštine izabrane opštim, jednakim, tajnim i neposrednim glasanjem svih punoletnih građana. Valja proučavati pitanje o punoletnosti, o načinu biranja i o listi. Za pripremanje ustavnih načela u javnosti, u listovima, u časopisima, na zborovima trebalo bi obezbediti najveću slobodu javnog mišljenja, udruživanja, zbora i štampe. Tako izabrana i sastavljena od predstavnika celog jugoslovenskog naroda Ustavotvorna Skupština će punopravno rešiti sva osnovna pitanja našeg političkog života. Ona bi se mogla još danas proučavati u njihovom teoriskom stanju i u njihovoj primeni kod drugih naroda.

Evo nekoliko najvažnijih pitanja:

Oblik vladavine i državne organizacije; odnos vlade i narodnog predstavništva; izborna prava i način glasanja; prava i slobode građana oba pola, pitanje o referendumu; odnosi crkve i države i mnoga druga opšta načela, opštinske i okružne *samouprave, vojnog uređenja, nastave, sudstva* i tako dalje.

U rešenju svih ovih pitanja kao i mnogih drugih, ideje vodilje treba da budu: *jedinstvo našeg troimenog naroda, – slobodan razvitak svih oblasti i svih pojedinaca, – široka demokratija, zaštita ekonomski slabih.*

Sa donešenjem Ustava biće svršen samo jedan deo uređivanja nove države. Duh Ustava i njegove osnovne misli treba proširiti u pojedinim zakonima i uredbama i tako ih sprovesti u radu celog državnog organizma.

Naš *državni život* će, po ujedinjenju svih Jugoslovena, biti *složeniji no ikad*. Dugotrajan odvojen istoriski život i razne vrste vladavine stvorili su kod svakog dela našeg naroda mnoge *posebne navike* u odnosu prema vlastima i sugrađanima. Ako bi se one zadržale u celini, ta raznovrsnost bi ometala naše unutrašnje jedinstvo i slobodan tok javnih poslova. S druge strane bilo bi vrlo opasno lišiti najveći deo naših pokrajina ustanova sa kojima su se one srodile i odjednom im nametnuti jednoobrazno uređenje. To je možda *najteže pitanje* koje se ima rešiti u budućoj jugoslovenskoj državi. Zato bi valjalo *proučavati* ga još odmah svestrano i ozbiljno.

Javne ustanove, kao *okruzi, srezovi* i *opštine*, jesu važni organi državnog života. Od njihovog uređenja i rada zavisi tok javnih poslova, kao i pojam koji će narodne mase imati o državi i o opštem dobru. Zato te ustanove zahtevaju pažnju i potporu svih, a naročito školovanih građana. U raznim zemljama ta tela imaju veću ili manju *samoupravu* i preduzimaju mnoge javne radove, iskorišćavaju prirodna bogatsva i lepote, čuvaju i razvijaju narodno zdravlje i t. d. Valjalo bi proučiti pitanje o njihovoj samoupravi i o korisnosti njihovih preduzeća, onako kako se ono javlja u teoriji i u primeni.

Zanimljiva su i ova pitanja: o velikim opštinama i o okruzima bez srezova, u vezi sa teorijom oblasnih samouprava (*régionalisme*); o proširenju opštinskog sudstva i o sreskim sudovima; o vođenju finansija u samoupravnim telima; o različitim načinima saradnje vlasti i naroda.

Porezi su glavno sredstvo za opstanak i život države. Od izbora porezanih predmeta i proizvoda i od načina naplate zavisi u velikoj meri napredak narodne privrede i raspodela opšteg blagostanja. Od najveće je važnosti da Jugoslavija dobije dobar poreski sistem, izrađen prema najnovijim načelima finansiske nauke i prema potrebama našeg narodnog razvijanja. Zato treba marljivo proučiti ova pitanja: o porezivanju, o načinima naplate, o katastru, o srazmeri posrednih i neposrednih poreza, o opterećivanju velikih nasleđa, i sve pojedinosti o monopolima, taksama i carinama. Taj posao proučavanja treba izvesti dogovorno i s planom.

Sa ostvarenjem Društva Naroda, *vojska* postaje nepotrebna. Ali je u svakom slučaju korisno zabaviti se ispitivanjem raznih vojnih uređenja, naročito onih, koja će odgovarati budućim oblicima međunarodnih odnosa. Po svoj prilici, vojska će se smatrati kao živa ustanova koja omogućava *lepo telesno i moralno razvijanje* svih sinova zemlje i obezbeđuje *državnu nezavisnost i celinu*.

Od uređenja *policije i pravde* i od ljudi koji ih osiguravaju zavisi *unutrapnji mir* zemlje i lična i imovna *bezbednost* građana. Danas se u političkoj nauci ozbiljno izučava pitanje o policiji: i mi treba njime da se zabavimo. Savremena je težnja da se sudija što više približi narodu i da se svakom građaninu omogućí da bez teškoća dođe do pravde. Zato treba proučavati ustanovu besplatnih sudova, porote u svim oblicima, sudove dobrih ljudi. Zatim će biti potrebno da se građanski i krivični zakonik naše buduće države izradi

u skladu sa potrebama i običajima svih delova jugoslovenskog naroda. Isto tako je važno pitanje o smrtnoj kazni i o izbornosti sudija.

Prosveta je najplemenitija javna ustanova. Ona pruža najširim slojevima sva blaga obrazovanosti i diže opšti stupanj celoga naroda u moralnom i duhovnom pogledu. Treba što pre smanjiti broj nepismenih, olakšavajući izdržavanje siromašne dece i uvodeći nove načine nastave. Valja se zabaviti pitanjima: o školskim kujnama i apotekama, o večernjim i prazničnim školama u selima i varošima, o obučavanju invalida i slepih, o ručnom radu za mušku i žensku decu i o načinima da se deca upoznaju sa blagima svoje domovine i drugih naprednih zemalja. Iskustvo nam je otkrilo sve nedostatke naših *srednjih škola*. Njih valja preurediti prema načelima savremene nauke o vaspitanju. Valja izučiti uređenje viših škola i universiteta u stranim zemljama, i pripremati mogućnosti da se svršenim đacima učiteljskih škola dopuste više studije, i da se sposobnim mladićima omogući školovanje i život u našim velikim varošima.

Državno telo živi pomoću organa koji ga hrane i udova koji ga kreću. *Činovnici* su važan deo tih snaga, i njihov položaj je od najvećeg značaja. Mi o tome vodimo računa u toliko pre što ćemo sami u većini biti činovnici. „Činovničko pitanje“ postoji skoro u svima zemljama. Kod nas je stvar otežana raznim tuđinskim vladavinama i razlikama koje postoje između naših pokrajina. Odmah treba preduzeti izučavanje toga pitanja u svima njegovim pojedinostima, s obzirom na naše prilike: odnos činovnika i ostalih građana, izbor činov. od izbornih tela, žalbe protiv zloupotreba, samovolje i nemara, lična i novčana odgovornost, činovnici kao stručnjaci, itd.

U rešavanju svih pitanja državnog uređenja i u preobražavanju javnih ustanova treba će se rukovoditi načelom saradnje svih građana, stvaranja narodnog bogatstva i kulturnog razvijanja zemlje.

III. Privredni i Društveni život

**Uvećanje narodnog bogatstva.
Sačuvanje i uzdizanje rase.
Bolji život za sve narodne slojeve.**

Skoro sva naša *narodna bogatstva* su uništena. Već više godina našu zemlju pustoši zanemarenost, iscrpljivanje i nasilje: industrijska i trgovačka preduzeća su stala; sredstva za proizvodnju i prenos su propala, opljačkana ili satrvana. Naš proizvođač, naš radnik, naš trgovac, – ceo naš narod je ubijen u svojoj privredi.

Nema međutim naprednog života ni na kom polju, bez *bogatstva*, i bez sredstava za njihovo oživljavanje i stvaranje, kao ni bez slobodnih i zdravih ljudi.

Zbog toga je prvi posao našeg pokolenja da u našoj domovini *oživi sve stare i pokrene nove vrednosti*.

Zemlja, osnov našeg narodnog života i glavni činilac našeg narodnog bogatstva, privući će najbolje napore. Biće potrebno pomoći seljaku, da se podigne i pružiti mu što pre nužna sredstva za proizvodnju. Od velike je važnosti, da se naše *stočarstvo* obnovi i unapredi. Veliku pažnju, isto tako, zaslužuju naše *šume*. Za iskorišćavanje i uvećavanje svih narodnih bogatstava valja se poslužiti najnovijim sredstvima koja pruža savremena

nauka. Od *štednje snaga u poljoprivredi* zavisi brzo obnavljanje celokupnog narodnog života. Zbog toga treba razvijati zemljoradnju prema *načelima savremene agronomije*. To nikako ne znači žrtvovanje *sitne sopstvenosti*, koja je naročito kod nas osnov stabilnog društvenog života. Razvijanje velike moderne poljoprivrede i očuvanje sitne sopstvenosti ne isključuju jedno drugo. Oba ta cilja dadu se postići stvaranjem i širenjem *udruženja*, za kredit i nabavke, za proizvodnju i za prodaju u zemlji i van zemlje. Naše *Zemljoradničke Zadruga* su u tome pravcu dobar osnov, na kome treba ostvariti načelo *društvene saradnje*.

Putanje zemlje nije rešeno u mnogim pokrajinama Jugoslavije. Treba ga ozbiljno proučavati i rešiti ga vraćanjem zemlje onima koji je obrađuju. Valja se tako isto zabaviti i manastirskim i crkvenim imanjima svih vera, na celoj oblasti Jugoslavije. *Zemljoradnički kredit* je vrlo važno sredstvo privrednog razvitka i treba mu posvetiti ozbiljnu pažnju. Isto tako treba izučavati *poljoprivredne zakonike* na strani u vezi sa našim prilikama. Od velike je važnosti pitanje o *opterećivanju* porezima zemlje i poljskih imanja, kao i *sistem nasleđivanja*.

Putevi i železnice su od velike važnosti kao krvni sudovi privrednog i kulturnog života. Grupisanje jugoslovenskih oblasti zahtevaće *nov raspored* puteva i železničke mreže s obzirom na nova trgovačka i kulturna središta, kojima će se u buduće kretati svi proizvodi narodne delatnosti. Pitanje o *stvaranju kapitala* i *preduzimanju* tih velikih javnih radova treba još odmah proučavati po primerima velikih modernih država.

Naša *industrija* treba da upotrebljuje i prerađuje najpre proizvode naše zemljoradnje. Isto tako od velike je važnosti da velika industrija i rudarstvo ne budu u rukama i na korist tuđinaca, bilo pojedinaca bilo država. *Štedionice i kreditni zavodi* mogu se smatrati kao stubovi narodne privrede. Treba ozbiljno i svestrano proučavati pitanje o mesnim i novčanim zavodima u vezi sa stvaranjem velikih finansiskih društava i odrediti predmet i granice njihovog uticaja.

Naša trgovina ima da uveća narodno bogatstvo i blagostanje i da kao spona između jugoslovenskih oblasti doprinese našem unutrašnjem jedinstvu. *Nezavisnost* proizvođača zavisi u mnogome od toga, ko će voditi veliku izvoznu trgovinu, moćni pojedinci ili kooperative. Valja upoznati u pojedinostima trgovačke prilike raznih zemalja koje će imati poslovne veze sa našom zemljom. Za pravilan privredni razvitak potrebno je da naša trgovina bude slobodna u svakom pogledu.

Za sve vrste radinosti biće potrebni *veliki kapitali*. Ishod rata i docnija proučavanja pokazaće način da se do njih dođe i da se oni raspodele na razne grane narodne privrede. Za sada je jedno sigurno: *udruženje malih kapitala za velika preduzeća*, to je oprobano sredstvo. Radi toga valja još sada upoznati sve oblike kooperativa i udeoničkih društava, i tražiti načine da se naše Zemljoradničke Zadruga prilagode novim potrebama narodnog života.

Jedna od najvećih teškoća jeste da se zemlja, razne ustanove kao i pojedinci oslobode što zgodnije i što pre *dugova* koji ih pritiskuju. Naši javni i lični *zajmovi* su jedna od najglavnijih briga budućnosti i predstavljaju veliko polje proučavanja i rada. Načelo koje će u buduće rukovoditi celokupnu privrednu delatnost jeste: *bogatiti zemlju, a ne zaduživati je*.

Nije dovoljno samo stvoriti bogatstva. Treba misliti i o našoj *rasi*, i *sačuvati ljude* koji su najveće bogatstvo. Naš *radnički svet* je strašno upropašćen, i valja učiniti sve da se svakom radniku osigura dobar stan, umereno radno vreme, zdrava radionica, uređeni

odnosi sa poslodavcem. Osim toga, ne treba dopustiti da buduća Ustavotvorna Skupština izgubi iz vida važno radničko pitanje, kako bi stvorila jednu modernu zakonsku zaštitu radnika u bolesti i besposlici, a naročito u nesrećnim slučajevima u radu. U prvo vreme se nije bojati besposlice, ali postoji opasnost da prevelika oskudica u proizvodima sahrani čitavo jedno pokolenje radničkog sveta. Pitanje o stanovništvu velikih varoši je jedno od najvažnijih.

Veliki deo našeg *muškog sveta* je danas u *tuđini*, a znatan broj naših seljaka i radnika tražio je rada u susednim zemljama. Posle rata imaćemo dosta neposednute zemlje koju bi mogli posesti naši iseljenici iz Amerike i drugih zemalja.

Trebaće rešiti pitanje *invalida i bolesnih*. Njima valja zakonom obezbediti lečenje i pogodan rad.

Budućnost naše rase je u opasnosti! Šta će biti sa onom jadnom decom što sada gladuju i propadaju po zarobljeničkim logorima? Šta će biti sa bezbroj *siročadi*, žrtvom iz tolikih ratova? Kako da se pomognu *porodice bez hranitelja*? Država treba da se brine o deci bez roditelja, a celo naše društvo ima da očuva i podigne svu decu siromašnih porodica. *Dečja smrtnost* će biti glavna briga naših lekara. Svima *majkama* treba obezbediti ugodan život i pogodne uslove za podizanje našeg podmlatka.

Novo vreme je iznelo na površinu jednu veliku težnju: osigurati širokim narodnim masama njihov deo materijalnih i umnih blaga savremene obrazovanosti.

Naš radnik, na selu i u varoši, živeo je po sve rđavo, nešto iz neznanja, nešto iz neumenja. U mnogim pokrajinama naš čovek obitava u vrlo nezdravim *stanovima*, jede vrlo rđavu *hranu* i nema nikakve *zdravstvene uslove*. *Tuberkuloza* je postala naša narodna bolest, naročito za vreme ratova; *alkohol* je vršio svoje štetno dejstvo na velike mase našeg naroda; *zaraze* svake vrste su nalazile u našim varošima i selima neobično povoljno zemljište. Otuda ima vrlo mnogo da se učini na polju *narodnog zdravlja*. Sve državne i javne ustanove počevši od opština pa do jednog ministarstva za narodno zdravlje, učitelji i profesori, lekari i mnogi drugi činovnici i javni radnici, – svi su oni pozvani da narod upute na *bolji i racionalniji život*.

Ima jedno sredstvo koje je dalo odlične rezultate u popravljanju životnih uslova u svima zemljama, – to su *kooperative*. Kooperative mogu *dati kapitale* za podizanje stanova, uzajamnim kreditom, u varošima i na selima; one mogu snabdeti radnika i seljaka *jevtinim proizvodima*, oslobodavajući ih od sitnih preprodavaca koji poskupljuju životne namirnice; one mogu podići na selima, u primorju, na planinama *lečilišta*, i zavode za provođenje raspusta. Naša polja, a naročito manastirska imanja mogu da postanu velika narodna *odmorišta*.

I sama *država* i *opštine* mogu svuda preduzeti velike poslove: snabdevanje varoši javnim vrtovima, vodovodom, čistom i zdravom hranom, naročito za decu i bolesne; pomaganje kooperativa i drugih sličnih ustanova, podizanje radničkih stanova, bolnica i t. d.

Svima ovim pitanjima mogli bi se još danas zabaviti naši medecinari, tehničari i studenti društvene ekonomije.

Velika narodna potreba, posle zdravlja jeste *prosveta*. Svoj deci obezbediće se potpuno *besplatna nastava*. Od osnovne škole treba da počne preporodaj naše domovine, u telesnom, umnom i moralnom pogledu. Zato ona mora da pruži sve što je potrebno za *pravilno razvijanje*: tela i duha, kao i svih osobina za higijenski i praktičan svakodnevni život. Posle osnovne škole valja decu pozvati u *produžne škole* u varošima i na selima.

Tu će deca dobiti stručna znanja iz poljoprivrede ili zanata. Škole treba da uče decu bratimljenju sa celim narodom, da daju pojam o čovečanstvu i o životu drugih naroda, – jednom reči da stvaraju od njih *razvijena društvena bića*. Čitaonice, predavanja i pozorišta dovršavaće plemenito delo škole.

Tako odgajeni, sinovi naše zemlje biće jedna *kulturna sredina*, i moći će stati u red drugih obrazovanih naroda. Oni će biti *svesni građani*, lepa *čitalačka i slušalačka publika* sa razvijenim ukusom i smislom za dobre i lepe stvari.

IV. Javni život i nacionalna obrazovanost.

**Moralan politički život.
Dobra i korisna štampa.
Razvijanje književnosti i umetnosti.**

Prema javnim glasilima, prema političkim navikama i prema radu zvaničnih i nezvaničnih predstavnika jednog naroda određuje se njegova kulturna i moralna vrednost. Zato je prva briga mladih Jugoslovena da se javni život u njihovoj zajedničkoj domovini uzdigne na visinu one hrabrosti, koju su pokazali svi Jugosloveni za vreme ratova. Život u miru zahtevaće drugu jednu vrstu heroizma, a to je: *čestit život u radu za druge i za sebe*.

Naš narod je i do sada imao izvestan kulturni život: imao je novine i književnost, birao je svoje predstavnike za politička tela i sam učestvovao u njima. Ali mi znamo da naša mlada demokratija nije bila bez svojih slabosti i bez mrlja političkog nemoralna. U svima našim pokrajinama javan rad i nauka bili su skoro uvek odvojeni. U talase javnog života bacali su se ljudi mladi i nespremni, sa vrlo malo znanja i iskustva, i najteži javni poslovi padali su u njihove ruke. S druge strane, visokoškolvani ljudi su se klonili političkog života i izbegavali da se „kompromituju“. Od toga je bilo vrlo rđavih posledica po naš narodni razvitak. Velika narodna bogatstva i krupna javna preduzeća često su bivala ličan posed „političkih vođa“ i njihovih pomagača. Predstavnici naroda nisu se preporučivali svojim načelima, nego svojim ličnim uticajem, ako ne snagom svoga novca. Mnogi posebni ljudi su bili zapostavljeni jer se nisu hteli vezati za ovog ili onog „čoveka od položaja“.

Možda je sve tako moralo biti. Naše pokrajine bile su veštački *odvojene* jedna od druge; svuda je bilo *nedovoljno jakih ljudi*; a sam *narod se je davao voditi* bez velikog sopstvenog učešća.

Današnja borba za oslobođenje je iz osnova izmenila sve stare odnose. Političke borbe neće imati više za svrhu dobijanje ovog ili onog prava za jednu pokrajinu, ove ili one povlastice za jednu opštinu. Narod iz svih oblasti će davati sposobne ljude za vođenje opštih javnih poslova. Naš narod je postao mnogo iskusniji i svesniji, i njegova volja će bivati sve izrazitija i sve čvršća. Ako ima okolnosti koje nas užasavaju svojom složenošću i težinom, ima drugih koje nam ulivaju najveće poverenje u sposobnost naše zemlje da živi visokim političkim životom.

Mladi ljudi, poštteni i sposobni, reći će svoju reč i pokazaće svoje delo. Mnogi među njima imaju tu sreću da se obrazuju i spremaju daleko od zaštitnih palanačkog

života, u evropskim središtima gde je politički život razvijen i složen. Oni će lako osvojiti javno mišljenje, svojim razumevanjem stvarnih narodnih potreba, svojom spremom da reše teške zadatke budućnosti i svojom ličnom čestitošću.

Narod će ih razumeti i poslušati, jer će njihova iskrena vera biti oplodena njihovom mladošću, čistotom i oduševljenjem za dobro zemlje. Oni će svojim uticajem uzdizati naše političke navike i osposobljavati široke narodne mase da same razumeju svoje potrebe i da učestvuju u rešavanju o svojoj sudbini. Mlade ljude ne vezuju ni stranački obziri, ni nečista prošlost. Njih donosi novo vreme potpuno nezavisne i spremne da uspešno rade na svima oblastima javnog života.

*

Štampa je jedno veliko oruđe širokog narodnog vaspitanja. Ona upoznaje najskromnijeg radnika i seljaka sa svima pojavama u zemlji i na strani, i upravlja njihovim načinom mišljenja i shvatanja događaja. Zato je od neizmerne važnosti kako će novine biti pisane i uređivane. Listovi treba da budu velike javne govornice, gde će se susretati različita načela i shvatanja. U njima će javni radnici i stručnjaci za razna pitanja isticati i raspravljati predloge za uvećanje narodnog blagostanja.

Da ne govorimo o tome kakva je bila naša velika štampa. Svi se danas užasavamo načina na koji su se punili stupci svakodnevnih listova. I u svakome mladom duhu se danas ocrtava slika jedne bolje, pametnije i poštenije štampe, prema primeru engleskih i francuskih listova. Mi u izgnanstvu imamo prilike da vidimo izvrsne obrasce i sjajne primere, kako u pogledu izdavanja tako i s obzirom na urednike i saradnike. Jasno je da kod nas treba stvarati spremne novinare, a oni se stvaraju jedino i najbolje temeljnim i ozbiljnim radom na raznim poljima političkog i naučnog života. Nema dobrih listova i časopisa bez poštenih i sposobnih urednika i bez saradnje jakih ljudi.

Listovi su skoro uvek služili svojim izdavačima ili novčanim i industriskim preduzećima. Valja tražiti načine da se kod nas pokrenu veliki listovi i da se otvore velike štamparije, koji bi bili nezavisni od zainteresovanih uticaja. Jedno od najpogodnijih sredstava za to bili bi kapitali jedne ili više kooperativa. Samo tako će se moći pojaviti na polju javnog života siromašni i poštenu ljudi, koji imaju šta da kažu. Samo kad postane slobodna govornica i poprište misli, štampa će prestati da bude najodvratnija trgovina javne reči.

*

Jugoslovenski narod će i na polju književnosti i umetnosti posvedočiti da je sposoban za visoku obrazovanost i kulturni život. Tek ujedinjen i stavljen u pogodne političke i društvene prilike, on će dati svoju pravu meru u raznovrsnim oblicima umetničke zamisli.

Uporedo sa ostalim nacionalnim naporima, naša književnost i umetnost su poklanjale veliki deo svoje delatnosti buđenju narodne svesti i borbi za ujedinjenje. Kad se sutra bude ostvarilo veliko delo, čiji su glasnici bili umetnici, oni će upotrebiti svoje najlepše snage na jednom isto toliko velikom poslu, na stvaranju zajedničkog duhovnog života jugoslovenskog naroda. U novoj sredini, sa uslovima za višu kulturu, naša umetnost će moći ispoljiti svoju jaku osobenost podižući iz raznovrsnih elemenata duhovnu zgradu Jugoslavije. Etničko osobine, bogata nacionalna prošlost, legende i motivi dragi našem narodnom duhu, kao i pojedinosti iz njegovog svakodnevnog života, – sve će to biti nepresušni izvori gde će naša umetnost nalaziti predmete svoga stvaranja.

Ona će svoje žile uvlačiti duboko u tle narodnog života i hraniti se svežim i rasnim sokovima.

Jugoslovenska umetnost će slikati naše novo društvo i biti uvek izraz njegovih običaja, težnji i ideja. Perom, dletom, kičicom, svaka će njena grana prikazati na svoj način našeg seljaka u njegovim uzvišenim pokretima stvaranja i oplodavanja zemlje. Tako će se stvoriti jedna nova epopeja, epopeja plodnih napora jednoga naroda, koji je svoje najbolje snage trošio u borbama za slobodu toga zemljišta, predmeta njegove muke i njegove ljubavi. U razna umetnička dela ući će: novi elementi našeg savremenog života, složene pojedinosti iz strasti svih društvenih slojeva, slike i karakter i iz naših velikih varoši, čitav jedan svet novih odnosa i neviđenih prizora. Naš narodni život će biti bogatiji i raznovrsniji no ikad; naša narodna umetnost će imati neizmernu čar ako bude ušla u njegov duh i oplemenjivala njegovo kretanje.

Jugoslovenska umetnost će svetskoj misli doneti svoje shvatanje lepoga i svoje načine da se ono izrazi. Ona će nesumnjivo ući u ispitivanje čovekovih strasti sa jednom novom dubinom. Zadahuta širokom ljubavlju i čistim idealizmom našega naroda, ona će reći toplu i iskrenu reč o bratstvu naroda. Možda će naše shvatanje života i naš pojam o herojstvu dati večite tipove koji će ostati jedinstveni u spomeni čovečanstva. I to će biti naš udeo u stvaranju ideala Snage i Lepote.

Da bi unutrašnje sile našeg rasnog instinkta dobile svoj savršeni izraz, potrebno je razvijati kod nas jake umetničke tvorce. A da bi njihova dela bila shvaćena, treba obrazovati jednu kulturnu sredinu, i tako uzdići članove našeg naroda do poimanja svih uzvišenih vrednosti. Zato će država, društva, pojedinci obratiti naročitu pažnju otvaranju muzeja originalnim tvorevinama i sa kopijama najvećih dela svetske umetnosti. Već sad bi se moglo misliti na njihov sastav i raspored. Od velikog je značaja po razvoj naše mlade umetnosti da se što češće priređuju izložbe stranih i domaćih radova. Isto tako valja obrazovati naročite izložbe za domaću i industrisku umetnost. U školama se može posvetiti više vremena vežbanju u lepim veštinama i upoznavanju sa delima iz prošlosti. Kao središte umetničkog razvijanja treba misliti na više škole gde će se izrađivati i usavršavati mladi umetnici.

V. Učešće Omladine u preporodaju zemlje

Lično usavršavanje pojedinaca.

Stvaranje novih ljudi.

Dogovorani rad u izgnanstvu.

Potrebno je, radi onih koji od nas očekuju velika dela i radi nas samih, da još odmah tačno opredelimo našu ulogu i da jasno odredimo naš položaj prema narodu i zemlji. U tome postoji veliki i opasan nesporazum. Neki smatraju da treba samo da se ishranimo i da sačuvamo živote, dok nam drugi stavljaju u dužnost da donesemo u domovinu nov život i potpuno nove misli. Nužno je da mi kažemo našu reč.

Mi imamo tu veliku sreću da možemo svršavati svoje studije na najboljim školama. Kad uzmemo u obzir sve okolnosti, a naročito sudbinu naših i stanje naše zemlje, onda cela naša uloga u izgnanstvu staje u jednoj jedinoj reči: učiti. To shvatanje treba jasno istaći i podvući. Mi radimo svaki dan na svojoj nauci, i tako se spremamo da

korisno poslužimo našem narodu, da obezbedimo dobar život svojim porodicama kao i nama samima. Mi se ne varamo o težini i složenosti poslova koji nas čekaju: znamo da se ni u čemu ne može uspeti bez velike lične spremne; uvereni smo da su solidni ljudi u prvom redu oni koji dobro poznaju svoj zanat.

Kad se ovako shvati naša uloga, lako je zaključiti kakvi su naši zadaci. Prvo nam je dužnost da marljivo učimo i obrađujemo svoje predmete, da redovno i savesno polažemo ispite, i da se bavimo stanjem naše nauke u teoriji i primeni. Samo na osnovu obilnih znanja i na dubokom poznavanju naučnih istina, istoriskih i društvenih činjenica može se u životu stvoriti nešto dobro i trajno. Danas se sve više izlazi iz oblasti reči, i sve više vrede stvarni razlozi i uspešna preduzeća.

Našoj zemlji će trebati mnogo jakih ljudi. Za svaku oblast narodne privrede i javnog života biće potrebni stručnjaci. U sva naša izborna tela treba da uđu ljudi koji dobro poznaju pitanja političke i socijalne ekonomije i finansijske nauke, koji su sposobni da rešavaju odredbe unutrašnje politike i da prate novac spoljnih odnosa. A na celoj oblasti narodnog života biće posla za naše stručnjake koji će učiniti izlišnim pozivanje stranaca.

Ti stručnjaci se stvaraju danas, u izgnanstvu; ti budući ljudi su van zemlje i daleko od naroda, kojima treba da služe – To smo mi svi. Ratne godine su omele naše pravilno razvijanje u raznim pravcima. Otuda su potrebni veliki lični napori volje i uma da sami nadoknadimo sve što nam nedostaje. Naročito moramo razvijati u nama pojam o vezama koje nas spajaju za naš narod i za naše buduće saradnike. Često se opaža u našoj sredini težnja da se izdvajamo od drugih i da radimo svoje poslove ne vodeći računa o naporima drugih. Postoji opasnost da se naša povučenoost pretvori u sebičnost i da steknemo uverenje da je lično dobro najveći ideal.

Mnogi mladi ljudi se užasavaju političkog života. Oni misle da su nas „partije dovele dotle“ i da ne treba „voditi politiku“. Zbog sećanja na naše stare partiske trzavice a i usled teškoća sa kojima se sada bore u životu, oni su stvorili sebi jedan odveć sebičan plan života: misliti samo na sebe, raditi za sebe, ne uzimati nikakvog učešća u javnim poslovima. Nesumnjivo je da njima služi na čast namera da žive od svoga poštenog rada. Ali je ona s druge strane vrlo štetna, ako bude lišila naš javni život i naše pokrete za opšte dobro njihove korisne delatnosti. Od najvećeg je značaja po budućnost našeg naroda kakvi će ljudi voditi javne poslove, ko će pisati u listovima, ko će zastupati našu narodnu stvar u zemlji i na strani. Bilo bi stidno i nečasno ostaviti naš narod u vremenu kad preživljuje najtežu krizu preobražaja, unutrašnjeg stapanja i čvršćanja.

S druge strane, bilo bi nepametno i rđavo pozivati naše studente da se već sada opredeljuju politički i da se cepaju u stranke. Odveć su veliki i teški zadaci koji nas sve skupa čekaju da bi se smeli odvajati jedni od drugih. Ali je baš zbog toga vrlo nužno da se svi naši studenti, ma kojom naukom se bavili, interesuju sudbinom naše zemlje i budućim životom. Posao treba i može da nas sjedini. Ljudi se približuju jedan drugome onako isto kao što jedan pokret izaziva drugi u toku stvaranja. I sama utakmica je jedan veliki postrekač na rad i na štednju napora.

Zato je potrebno raditi sa potpunim poznavanjem svojih saradnika, svih teškoća i svih olakšica. Nije vreme da se rastržemo u praznim prepirkama oko toga ko će početi, kad i kako. Valja raditi, odmah, brzo i energično. Posla ima toliko da svaki mlad čovek može biti prvi, na jednoj oblasti, u svojoj stauci. Zato valja podeliti posao. Svaki stav ovoga pokušaja za jedan program rada može biti predmet ozbiljnog izučavanja jednog ili

više studenata, jer je u njemu reč o jednoj ustanovi ili o jednoj grani ili vrsti narodne delatnosti. Samo bi valjalo izbeći nesporazume ili nepotrebne napore, time što bi svaki obavestio svoje drugove o predmetu koji je on izabrao, i što bi sam znao šta su preduzeli ostali drugovi u istom ili u drugim mestima.

Evo kako mi zamišljamo podelu poslova. Svaki student izabere jedan ili dva predmeta iz svoje nauke, prema svojoj ličnoj naklonosti. On se posvećuje tome predmetu više nego ostalima, traži i beleži sve knjige koje su izašle o tome na jednom ili više jezika, vodi računa o člancima koji se pojavljuju u savremenim časopisima, – jednom reči, udubljuje ono gradivo koje se nalazi u udžbenicima. Ako pak neko neće da ulazi u dubinu same nauke, onda on može uzeti jednu praktičnu ustanovu iz javnog ili privatnog života, a koja je u vezi sa njegovom strukom: medicinari, tehničari, pravnici, agronomi, istoričari, i drugi, – svi mogu naći jedno ili više pitanja koja su od praktičnog značaja, a dodiruju naše potrebe. Nije potrebno navoditi primere, a ima ih na hiljade.

Kako se međusobno obaveštavati o radu svakoga od nas? Pre svega, svako mesno udruženje može organizovati predavanja, na kojima će oni drugovi koji žele saopštiti rezultat svoga dvomesečnog ili tromesečnog rada imati prilike da govore, bilo samo pred studentima iste struke, bilo pred svima svojim drugovima. Ovi sastanci nipošto nisu nastavak gimnaziskih družina. Ali to je način da se potstiču volje onih koji rade, ako se već nema namere da oni obaveštavaju i bogate one koji ih slušaju. Takav rad je uspešno izvođen u Parizu, u toku prošle školske godine. U ostalim mestima će drugovi raditi prema svojim prilikama i mogućnostima.

Drugo sredstvo da se međusobno obaveštavamo o podeli posla bio bi jedan studentski list. Već mnogi drugi razlozi čine neizbežnim njegovo pokretanje. Danas je to pitanje nekoliko nedelja, ako ne dana. List će izdavati Središni Odbor Jugoslovenskih Studenata u Francuskoj. Vrlo je verovatno da će se u njemu potpuno slobodno pretresati sva pitanja koja se tiču naše buduće delatnosti i da će se preko njega izvršiti organizovanje našeg udruženog rada u izgnanstvu. Svi drugovi koji to budu hteli, izvestiće ostale koje su predmete izabrali da izučavaju. Tako će se moći poznavati i međusobno pomagati svi oni koji budu preduzeli iste ili slične poslove. Bez toga dogovora nema ozbiljnoga rada i nema mogućnosti da se izvede saradnja svih volja i ušteta nepotrebnih napora.

U tome poslu će biti velikih teškoća, i postoji čak opasnost da se raspemo u reklamu i hvalisanje. Ali je nesumnjivo da od toga može biti izvrsnih koristi, ako se stvar shvati ozbiljno i ako se ide do kraja u njenom izvođenju.

Ako ne budemo umeli preduzeti te pokušaje pripremanja, naši naponi će doneti mnogo manje ploda, a naša kritika starih i rđavih ustanova neće imati nikakvoga dejstva. Reči vrede manje nego dela.

Protivno dosadašnjoj navici, govorimo manje o onom što treba da se učini, a više o onom što ćemo sami učiniti. Naša kritika neka je obavezivanje nas samih. Naši predlozi neka budu početci ličnog delanja.

Pariz, septembra 1918.

